

STAROKRŠĆANSKA OLTARNA PREGRADA NA MIRJU NEDALEKO OD POSTIRA

Emilio Marin

Na zapadnoj strani posjeda, zvanog Mirje na Brigu poviše Postira na otoku Braču, nalaze se ruševine nekadašnjeg velikog arhitektonskog objekta. Podno Mirja se prostire plodna dolina, a na suprotnoj se uzvisini na zapadu vidi Škrip, naselje poznato po arheološkim nalazima još iz protohistorijskih vremena. Na istoku, u uvali Lovrečina, nalaze se ostaci poznate starokršćanske bazilike iz kraja 5. ili početka 6. stoljeća, te neistraženi ostaci neke građevine, možda gospodarskog imanja koje je prethodilo gradnji bazilike. I u samim Postirama postoje tragovi života u antici, posebno u kasnom razdoblju.¹ Po svemu tome vidimo da je ovo područje bilo naseljeno u antici.

Lokalitet Mirje je registriran kao spomenik kulture prije nekoliko godina u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Međutim, on do danas nije naišao na pažnju istraživača, niti je u stručnoj literaturi obrađen. Tako na primjer u »Povijesti otoka Brača« Dasena Vrsalovića² prihvaćena je teza I. Ostojića da je teško moguće pristati uz mišljenje kako je na lokalitetu Mirje bio benediktinski samostan. To, naime, tvrdi brački povjesničar A. Ciccarelli na samom početku 19. stoljeća. Ciccarelli spominje sedam bračkih, benediktinskih, samostana, od kojih u Postirama i na okolnom području tri: Sv. Marija u Postirama, Mirje na Brigu poviše Postira, te Sv. Lovre u Lovrečini. Zbog toga — smatrajući da je gotovo nemoguće da su se na tako maloj udaljenosti nalazila tri benediktinska samostana — Ostojić sumnja u lokalizaciju benediktinskog samostana na Mirju nedaleko od Postira.³ U knjizi »Kulturni spomenici otoka Brača« Mirje se ne tretira nigdje u tekstu, već se spominje samo u jednoj bilješci D. Domančića,⁴ koji izvještava da je među kamenjem na gomili pronašao ostatak kamene oltarne pregrade.

Ono što se vidi na Mirju pripada arhitektonskom sklopu iz početka 6. stoljeća, tj. kasnoj antici. To nam jasno pokazuje karakterističan način zidanja koje nalazimo na svim našim građevinama datiranim u 6. stoljeće, odnosno početkom tog stoljeća ili krajem prethodnoga. Takvi su zidovi i

starokršćanske bazilike u nedalekoj Lovrečini i Poveljima. Međutim, mogli bismo na Mirju pretpostaviti postojanje nekog antičkog gospodarskog sklopa prije starokršćanske crkve. Budući da crkva na Mirju nije bila sagrađena u okviru nekog naselja, mislim da se uz nju može pretpostaviti postojanje samostana predbenediktinskog tipa, a s tim u vezi pretpostavljam transformiranje tog samostana u benediktinski u ranom srednjem vijeku. Prema tome smatram da spomenuti navod Ciccarellija može biti i točan. Benediktinci su tu mogli imati povoljnih mogućnosti za poljoprivredu. Fragmenti oltarne pregrade nađeni na tom mjestu ukazuju da je tu bila crkva, dok bi na zapadnoj strani uz nju mogao biti samostan.⁵

Prigodom mog rekognosciranja Mirja u ljeto 1977. našao sam i fotografirao 22 fragmenta kamenih ploča i 4 pilastra.⁶ Međutim, možemo se nadati da će se istraživanjem tog lokaliteta pronaći još fragmenata koji će nam upotpuniti dijelove oltarne pregrade. Neki od ovdje objavljenih ulomaka preneseni su nakon mog rekognosciranja u Brački muzej u Škripu.⁷

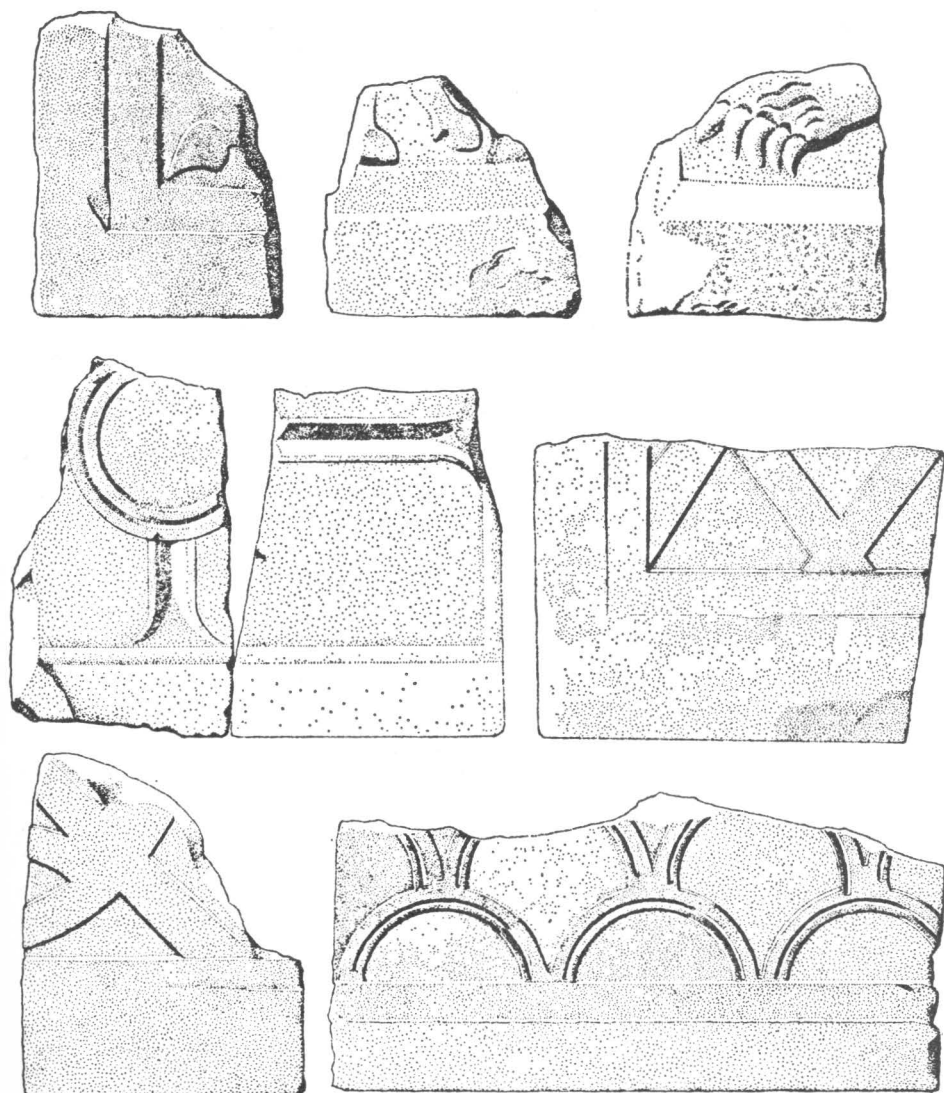
Na tim ulomcima uočiti ćemo osobitosti: tipičan ornamentalni instrumentarij na reljefima iz kraja 5. i iz 6. stoljeća, te dosad u nas nepoznati prikaz životinjskih šapa. Debljina pojedinih ploča kreće se između 8 i 10 cm. Nađeni su i dijelovi nekoliko pilastara koji su nosili kamene ploče. Oni su profilirani, a sa strane imaju žlijeb u koji ulazi ploča i u nizu čine oltarnu pregradu.

Čitav ornamentalni repertoar stilski potpuno odgovara onom na salonitanskim spomenicima s kraja 5. i početka 6. stoljeća. Na primjer, i jedna baza stupa koja je vjerojatno bila u vezi s arhitekturom oltarne pregrade, identična je s onima koje su nađene u Saloni kod bazilike Urbane, istočno od Katekumeneja.⁸ Jedan motiv arkada na fragmentiranom kamenom bloku sličan je motivu na ulomku tranzene, vjerojatno sa Stipanske kod Šolte iz 6. stoljeća, što također spada u salonitanski likovni krug.⁹

Proučavajući ulomke pluteja s Mirja možemo zaključiti da imamo dijelove nekoliko pluteja. Kao prvo, postojale su dvije ploče s karakterističnim motivom ribljih ljuski, a ta dva ulomka pripadaju zasebnim pločama, budući da je ulomak s većim lukovima debljine 8 cm, a onaj s manjim lukovima debljine 9,2 cm i motiv je različita oblika. Istog ornamenta su i tranzene u bazilici Urbani u Saloni,¹⁰ a isti ornament nalazimo na oltarnoj pregradi u bazilici Pet mučenika na Kapljuču, također u Saloni, još u 4. stoljeću.¹¹ Takav ornament nalazimo na fragmentu pluteja iz katedrale u Spoletu, ali je manje plastičan od ovoga s Mirja. Međutim, on se datira između 6. i 7. stoljeća.¹²

Iz okolice Spoleta imamo ulomak ploče iz 6. stoljeća s motivom rombično prekrivenih traka,¹³ a taj motiv imaju i tri ulomka s Mirja. Među ulomcima s Mirja nalazimo i jedan gdje se rombično prekrivene trake ukrštavaju s kružnim. Jedan ulomak ima ornament u obliku traka koje, čini se, ukrštavajući se, tvore poligonalna polja. Tri ulomka ukrašena su trakama koje se križaju pod pravim kutom.

Nalazimo i na tri ulomka s biljnim ukrasom, dva su s motivom lišća u desnom gornjem, odnosno lijevom gornjem uglu ploče, koja je, kao i ostale, dvostruko profilirana. Također je veoma raspoređen i vegetabilni

Ulomci starokršćanske oltarne pregrade s Mirja kod Postira na Braču

motiv koji nalazimo na trećem ulomku s Mirja, motiv bršljanova lista, heder, koji se nalazi u samom lijevom donjem ili desnom gornjem uglu pluteja. Može se pretpostaviti da je to dio pluteja na kojem je po sredini bio Kristov monogram iz kojeg su prema lijevom i desnom donjem uglu tekle dvije linije koje su se u samim uglovima završavale hederom, kao

što je to slučaj kod pluteja koji se atribuiraju galerijama episkopalne crkve u Stobima¹⁴ ili na reljefnoj ploči iz Salone.¹⁵ Taj motiv nalazimo i na sarkofagu iz 6. stoljeća iz Arheološkog muzeja u Istanbulu,¹⁶ te na istovremenom pluteju iz Istanbula — Vefa Kilise Camii.¹⁷ Sličan je motiv i na pluteju iz Sv. Marka u Veneciji, samo što se on tu dva puta ponavlja. Taj je plutej datiran u kraj 5. i početak 6. stoljeća, a vjerojatno mu je porijeklo ravenatsko.¹⁸ Motiv s Kristovim monogramom iz kojega teku dvije linije prema gornjem lijevom i desnom uglu pluteja i završavaju se u samom uglu s hederom nalazimo na pluteju iz 6. stoljeća u Arheološkom muzeju u Istanbulu.¹⁹

Dva ulomka ploča s Mirja izgleda da se spajaju u cjelinu koja predstavlja krug iz kojeg izviru vjerojatno četiri kraka koji tvore križ sličan onom na sarkofagu iz bazilike S. Agata Maggiore u Ravenni a datira se u kraj 6. stoljeća.²⁰

Česti motiv janjeta nalazimo i na jednom ulomku pluteja s Mirja, na kojem su zapravo sačuvane samo dvije noge s papcima. Široka je ta simbolika i nije moguće na ovom mjestu o tome govoriti.²¹ Takav primjer nalazimo na pluteju iz 6. stoljeća iz Biskupije²² i krstionice katedrale u Raveni.²³ Dva posebno zanimljiva ulomka prikazuju životinjske šape. Debljina ploče tih dvaju ulomaka, kao i one s janječim nogama, jest 10 cm, ali je onaj ulomak na kojem je šapa usmjerena nadesno i sa stražnje strane profiliran, pa to potvrđuje da svaki od tih ulomaka pripada zasebnoj ploči, kao i položaj šapa koje pripadaju dvjema životinjama. Svaka šapa predstavlja prednju šapu životinje, jer se nalaze u samom uglu pluteja. U tim se šapama odmah prepoznaju one lavlje koje uspoređujem s jednom bjelokosnom piksidom iz 6. stoljeća iz Moggia (Udine), sada u Washingtonu, Dumbarton Oaks Collection, gdje su prikazana dva lava između kojih je Danijel.²⁴ Zatim mozaik iz Kartage, sada u Bardo muzeju u Tunisu, na kojem su prikazana dva lava, jedan nasuprot drugom, a između njih pinija.²⁵ U Bizantinskom muzeju u Ateni nalazi se plutej iz 6. stoljeća na kojem su dva antitetička lava-grifona.²⁶ Već iz ova tri primjera vidimo kako se lav u starokršćanskoj umjetnosti ne tako rijetko antitetički prikazuje. Lav ima svoju simboliku u tekstovima crkvenih otaca. Sv. Augustin kaže da lav može biti simbol đavla po svojoj okrutnosti ili Krista po svojoj snazi, a sv. Fulbert iz Chartresa piše: »Christus invictus leo dragone surgens obruto«.²⁷ Razvoj likovnog prikaza lava u starokršćanskoj umjetnosti javlja se u razdoblju od 4. do 6. stoljeća. Ponekad je prikazan Krist koji pobjeđuje zmaja i lava pod svojim nogama ili lav kao simbol samog Krista, koji spava otvorenih očiju.²⁸ Na ulomcima reljefa iz Dikovače i Zenice prikazan je Danijel među lavovima,²⁹ a florealni ornamenti na tim pločama slične ulomcima s Mirja. Prema tome ulomke oltarne pregrade na Mirju možemo smjestiti u početak 6. stoljeća. Dva pluteja s lavom vjerojatno su bila postavljena u nizu od najmanje 9 pluteja jedan do drugoga, tako da su lavovi bili u antitetičkoj poziciji.

Ti se reljefi starokršćanske oltarne pregrade s Mirja uklapaju u osnovne karakteristike 6. stoljeća mediteranske kasnoantičke umjetnosti. Izrađeni su najvjerojatnije na Braču, u nekoj od kamenarskih radionica u Splitskoj ili u susjednim kamenolomima nad njom, veoma bliskoj salonitanskim radionicama gdje su se izrađivali kameni ukrasi za građevine susjedne Salone.

BILJEŠKE

¹ E. Marin, Postire na Braču — starokršćanski kapitel, Arheološki pregled (u štampi).

² D. Vrsalović, Povijest otoka Brača, Supetar 1968.

³ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, II, Split 1964, str. 403.

⁴ Kulturni spomenici otoka Brača, Brački zbornik 4, str. 159, bilj. 49.

⁵ Par fragmenata te oltarne pregrade donio je u fotografiji I. Ostojić, 1. c.

⁶ E. Marin, Kasnoantička arhitektura nedaleko od Postira, Slobodna Dalmacija, Split, 17. 9. 1977.

⁷ B. Penđer, crtač - preparator Arheološkog muzeja u Splitu, izradio je crteže ulomaka koje ovdje objavljujem u razmjeru 1 : 5.

⁸ Forschungen in Salona I, Wien 1917, str. 63, fig. 113.

⁹ T. Marasović, Starokršćanska bazilika na Stipanskoj kod Šolte, Vjesn. arh. hist. dal. LXIII—LXIV, 1961—62, Split 1969, str. 157 sl. 2.

¹⁰ Forschungen in Salona I, str. 54, fig. 86.

¹¹ Recherches à Salone I, Copenhagen 1928, str. 87, fig. 76, vidi rekonstrukciju te oltarne pregrade, str. 182, fig. 240.

¹² Corpus della scultura altomedievale II, La diocesi di Spoleto, Spoleto 1961, str. 54 sq. no 69, tab. XXVIII a.

¹³ Crkva S. Giuliano, Corpus della scultura altomedievale II, tab. LII a.

¹⁴ E., Kitzinger, A Survey of the early christian town of Stobi, Dumbarton Oaks Papers, No. 3, Harvard Univ. Press 1946, fig. 142.

¹⁵ I. Nikolajević, Nekoliko ranokršćanskih reljefa geometrijskog stila iz Dalmacije. Zbornik radova Vizantološkog instituta, knj. XI, Beograd 1968. sl. 3.

¹⁶ F. Zuliani, I marmi di San Marco, Uno studio en un catalogo della scultura ornamentale marciana fino all'XI secolo, Venezia — Centro Internazionale delle Arti e del Costume, Alto medioevo 2, str. 168, XVIII.

¹⁷ F. Zuliani, o. c., str. 168, XXI.

¹⁸ F. Zuliani, o. c., str. 45, sl. 4.

¹⁹ F. Zuliani, o. c., str. 168, XIX.

²⁰ Corpus della scultura paleocristiana bizantina ed altomedioevate di Ravenna, Roma 1968, II, fig. 54, str. 55.

²¹ N. Cambi, Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji, Vjesn. arh. hist. dalm. LXX—LXXI, 1968—69, 57 sqq.

²² Cambi, o. c. str. 86 sq i tab. XIX. 5/, iz Splitske na Braču, Cambi, o. c. str. 86, tab. XIX, 4.

²³ M. Mazzotti, Il Battistero della cattedrale di Ravenna, VIII Corso di cultura sull'arte Ravennate e Bizantina, Ravenna 1961, str. 275, fig. 10.

²⁴ W. F. Volbach, Frühchristliche Kunst + Die Kunst der Spätantike in West- und Ostrom, Hirmer, München 1958, sl. 236 gore.

²⁵ A. Martin — G. Fradier, Mosaïques de Tunisie, Tunis 1976.

²⁶ Th. Ulbert, Studien zur dekorativen Reliefplastik des östlichen Mittelmeerraumes (4—10 Jh), München 1969, Nr 118, inv. Nr. 35.

²⁷ A. Quacquarelli, I riflessi di Ps 90 (91), 13 nell' età patristica, Vetera Christianorum, 11, Bari 1974, str. 6 i str. 263.

²⁸ A. *Quacquarelli*, o. c., *Le arti figurative, Vetera Christianorum* 12/1975. O simboli i tipologiji lava u kršćanstvu, cf. *Lexikon der christlichen Ikonographie*, hrsg. v. E. Kirschbaum, III Herder 1971 (Rom, Freiburg, Basel, Wien) s. v. Love. O pitanjima skulpture 6. stoljeća, cf. *Kolloquium über Spätantike und Frühmittelalterliche Skulptur*, Band II, hrsg.

²⁹ Te reljefe I. *Nikolajević*, *Figurativni reljefi iz Dikovače i Zenice*, Vjes. arh. hist. dalm. LXIII/LXIV, 1961/62, stavlja u srednji vijek.

EARLY CHRISTIAN CANCELLI AT MIRJE NEAR POSTIRA

by Emilio Marin

On the estate called Mirje na Brigu (Mirje on the Hill) overlooking Postira on the Island of Brač lie ruins of a sometime large architectural complex which were not earlier investigated. According to the visible parts, however, there is no doubt that the remains belong to an early 6th century architectural complex. In the ruin of the early Christian basilica at Lovrečina lying nearby, however, we can observe the same construction method. So we may presume that at Mirje there had been some antique farm buildings before the early Christian structures were erected. We may also presume that a monastery of a pre-Benedictine type had existed before its transformation into a Benedictine one in the early Middle Ages. As fragments of cancelli have been found in the ruins of the early Christian structure, we conclude that a church stood there once. The fragments in question have two basic characteristics: the first, the presence of the known and typical ornament, not uncommon on the Adriatic coast in the 5th and 6th centuries, particularly at Salona, as also in the framework of the late antique civilisation (ornaments basing on geometrical or floral figures, as well as symbols of cross and lamb); then the second characteristic: representation of two lions, each of them on a separate antithetically placed plate rarely found in the Adriatic region, although — broadly considered — they are no exception. These fragments, the remains of at least nine plutei, can be most probably dated from the early 6th century. They were likely cut on the Island of Brač.